

Andrzej Kliś

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5464-0885>

Funkcjonowanie organizacji niekomercyjnych jako odzwierciedlenie procesu partycypacji społecznej obywateli w Kazachstanie (1991–2019)

1. Wprowadzenie

Współczesne państwo współtworzą trzy sektory: publiczny uosabiany przez władzę państwową, prywatny reprezentowany przez świat biznesu oraz społeczny, tworzony oddolnie przez obywateli. Struktury stanowiące ten ostatni sektor występują pod takimi określeniami, jak „organizacje społeczne”¹, „instytucje społeczeństwa obywatelskiego”² lub też „sektor niezależny”³, a pod określeniami tymi należy rozumieć organizacje niekomercyjne. Wypełniane przez nie zadania wyływają ze szczególnej roli, jaką organizacje te odgrywają w procesie transformacji systemowej, która na obszarze państw postradzieckich charakteryzuje się tym, że towarzyszące jej przeobrażenia zachodzą nie tylko w tym samym czasie, lecz także obejmują wszystkie sfery życia społecznego.

Zaprezentowane stanowisko jest nawiązaniem do trialistycznego podziału działalności społecznej nakreślonej przez Alexisa de Tocqueville’a, który podkreślał przede wszystkim stan równowagi pomiędzy społeczeństwem a państwem, gdzie aktywność obywatelska i jego zdolność do zrzeszania się stała się fundamentem państw demokratycznych. Jednakże de Tocqueville akcentował także brak równowagi sektorów i stanu

¹ A. Jach, *Pozarządowy sektor niekomercyjny w Rosji w latach 2000–2018. Osobliwości funkcjonowania. The non-governmental, con-commercial sector in Russia in 2000–2018. Peculiarities of Functioning. Неправительственный некоммерческий сектор в России в 2000–2018 гг. Особенности функционирования*, t. 27, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019, s. 120.

² D. Pietrzyk-Reeves, *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, s. 233, *Res Humanae*.

³ J. Dominowska, *The Role of Third Sector in Economic Crises*, „Ekonomia i Prawo. Economy and Law” 2016, vol. 15, nr 2, s. 179–191, <http://dx.doi.org/10.12775/EiP.2016.011>, inf. 15 II 2020.

atomizacji społecznej, gdzie dochodzi do zniekształcenia systemu politycznego i tym samym obniżenia znaczenia sektora społecznego⁴.

W sytuacji przywołanych powyżej atomizacji społeczeństwa oraz braku tradycji aktywności społecznej bez wątpienia znalazły się państwa postradzieckie. W większości z nich dopiero okres gorbaczowskiej pierestrojki wyzwolił drzemiące w tychże społeczeństwach siły, umożliwiając rozwój ruchów obywatelskich, spośród których niektóre działają do czasów współczesnych⁵.

Przykładem państwa, którego dotyczą powyżej sformułowane wnioski, jest Kazachstan. Zachodzące w nim przeobrażenia są ukierunkowane na modernizację struktur wewnętrznych, które oznaczają *de facto* zabezpieczenie interesów dotychczasowym elitom rządzącym. W konsekwencji mamy do czynienia nie z unowocześnieniem systemu, lecz jego petryfikacją, której przejawem jest permanentna przebudowa ram prawnych systemu.

Obiektem zainteresowania w niniejszym artykule pozostaje kwestia funkcjonowania w Kazachstanie, jako państwie postradzieckim społeczeństwa obywatelskiego, uosabianego przez działające na jego obszarze organizacje niekomercyjne. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na wyjątkowość prawnych możliwości ich funkcjonowania w warunkach dominującego systemu politycznego. W orbicie zainteresowań znalazły się kwestie ukierunkowane na zbadanie następujących problemów: 1. Funkcjonowanie organizacji niekomercyjnych jako przejaw procesów partycypacji społecznej obywateli; 2. Możliwości występowania w państwie o systemie prezydenckim, ewoluującym nie w kierunku demokracji uwzględnionej w Konstytucji Republiki, a w kierunku autorytarnym, jakim jest Republika Kazachstanu, niezależnych organizacji niekomercyjnych.

2. Podstawy prawne działalności organizacji niekomercyjnych w Kazachstanie

Podstawą prawną dla działalności organizacji niekomercyjnych jako emanacji społeczeństwa obywatelskiego, rozumianego jako „przestrzeń wolności obywatelskiej, przejawiającej się aktywnym uczestnictwem w życiu publicznym społeczeństwa i państwa, podbudowaną sferą uprawnień przysługujących wszystkim obywatelom”⁶, w Republice Kazachstanu jest Konstytucja z 1995 roku⁷. W Preambule do Konstytucji ustawodawca podkreślił kluczową rolę narodu Kazachstanu, charakteryzując go jako „pokojowe społeczeństwo obywatelskie” (kaz. *миролюбивое гражданское общество*). Konstytu-

⁴ A. de Tocqueville, *O demokracji w Ameryce*, tłum. M. Król, Państwowy Instytut Wydawniczy, Kraków 1976, s. 64–85, https://www.hoplofobia.info/wp-content/uploads/2014/05/Alexis_de_Tocqueville_-_O_demokracji_w_Ameryce.pdf, inf. 13 II 2020.

⁵ R. Czachor, *Rosyjski ruch dysydencki i protopartie polityczne w okresie pierestrojki i głasności*, „Zeszyty Naukowe DWSPiT. Studia z Nauk Społecznych” 2013, nr 6, s. 8.

⁶ D. Pietrzyk-Reeves, *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, s. 9–10, *Res Humanae*.

⁷ *Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.)*, Юрист, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029, inf. 13 II 2020.

cja kazachstańska⁸ zapewnia równość organizacji wobec prawa i zakazuje pozaprawnej ingerencji państwa w wewnętrzne sprawy stowarzyszeń, jak również stowarzyszeń w sprawy organów państwowych. Ważnym elementem odnoszącym się do kazachstańskich stowarzyszeń społecznych jest również zabezpieczenie tychże przed narzucaniem im przez organy władzy państwowej funkcji i realizacji wynikających z nich zadań przynależnych sektorowi pierwszemu (art. 5 Konstytucji).

Warunkiem *sine qua non* funkcjonowania wszelkich instytucji społecznych (kaz. *общественные*) jest transparentność prowadzonej przez nich działalności. W tych okolicznościach ustawodawca udzielił gwarancji obywatelom Kazachstanu na realizację ich prawa do stowarzyszenia się i zrzeszania. Zrobiono jednak zastrzeżenie, że partycypacja społeczna (zamiennie określana jako aktywność społeczna) może być realizowana przez obywateli w tych sferach, które nie zagrażają bezpieczeństwu państwa, co jest zapisem ogólnym, który nie precyzuje, jaki organ i w jakich okolicznościach może o tym zdecydować, co automatycznie daje przestrzeń do ewentualnych naruszeń ze strony władz.

Kwestie działania i regulacje dotyczące organizacji struktur społeczeństwa obywatelskiego są poruszone w trzydziestu ośmiu dokumentach państwowych, do których zaliczają się kodeksy, ustawy czy rozporządzenia⁹. Po wspomnianej powyżej Konstytucji do najważniejszych z nich należy koncepcja rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Republice Kazachstanu na lata 2006–2011, w treści której można odnaleźć definicję społeczeństwa obywatelskiego, które jest „tworzone przez jednostki wraz z całym swoim systemem potrzeb, wartości i zainteresowań”¹⁰.

Dokumentem, który zapoczątkował systematyzowanie materii prawnej organizacji społeczeństwa obywatelskiego, jest Ustawa „o stowarzyszeniach publicznych” z 31 maja 1996 roku (Nr 3-I) (dalej: Ustawa „o stowarzyszeniach”)¹¹. Reguluje ona formy realizacji prawa do stowarzyszenia się i zrzeszania się (art. 1). W art. 2 prawodawca kazachstański umieścił definicję stowarzyszeń społecznych, podkreślając jednocześnie, iż są one organizacjami niekomercyjnymi, ponadto zwrócił uwagę, że pod pojęciem „stowarzyszeń społecznych” należy rozumieć partie polityczne, związki zawodowe oraz inne

⁸ *Słownik języka polskiego* definiuje „kazachstański” jako „dotyczący Kazachstanu, związany z Kazachstanem”, z kolei „kazaski” czy „kazachski” odnoszą się do Kazachów rozumianych jako etnos, stąd właściwsza w stosowaniu jest forma kazachstański i taka będzie używana w artykule. *Wielki słownik języka polskiego PWN*, red. S. Dubisz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018, s. 296 [hasła: kazachski, kazaski, kazachstański].

⁹ *About Kazakhstan*, International Center for Non-Profit Law, 14.01.2020, <https://www.icnl.org/resources/civic-freedom-monitor/kazakhstan>, inf. 13 II 2020.

¹⁰ Концепция развития гражданского общества в Республике Казахстан (2006–2011 гг.), Юрист, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30014253#pos=16;-56, inf. 13 II 2020.

¹¹ Закон Республики Казахстан от 31 мая 1996 года № 3-I Об общественных объединениях (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.05.2018 г.), Юрист, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005615#pos=3;-106, inf. 13 II 2020.

stowarzyszenia obywateli. Wspomniana wyżej ustawa jest kolejnym krokiem prawnego regulowania materii organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Kazachstanie.

Kolejnym krokiem na drodze uregulowania statusu prawnego instytucji społeczeństwa obywatelskiego okazało się uchwalenie 16 stycznia 2001 roku Ustawy „o organizacjach niekomercyjnych” (Nr 142-II) (dalej: Ustawa „o NKO”)¹². O ile przywołana powyżej Ustawa „o stowarzyszeniach” dotyczyła kwestii tego, czym są stowarzyszenia społeczne, to dopiero Ustawa „o NKO” w art. 2 określiła, czym są organizacje niekomercyjne (kaz. *некоммерческие организации* – HKO). Definiując działające na obszarze Kazachstanu NKO jako podmioty prawne, niemające za swój główny cel pozyskanie dochodu i nierozdzielające swojego dochodu netto pomiędzy członków, ustawodawca podkreślił zbieżność definicyjną terminu kazachstańskiego z funkcjonującym na Zachodzie tego rodzaju formacjami społecznymi. Na podkreślenie zasługuje również fakt koherencji ducha kazachstańskiej i zachodniej koncepcji organizacji niekomercyjnych w odniesieniu do kwestii misji sektora społecznego. Według Marthe Nyssens, misją trzeciego sektora, określanego także jako sektor pozarządowy, nie jest wypracowywanie zysków, a wytwarzanie dobra swoim członkom lub szerszej zbiorowości¹³. Pozostaje to w zgodzie z modelem organizacji społeczeństwa obywatelskiego ukierunkowanym na funkcjonowanie według zasady *not for profit*. Odnosi się ona do tych struktur społecznych, które osiągają zyski, lecz stanowią one uboczny element ich działalności¹⁴.

Ustawa „o NKO” w dużej mierze została oparta na Kodeksie cywilnym Republiki Kazachstanu z 27 grudnia 1994 roku (dalej: k.c. RK). Oba dokumenty wykazują wiele wspólnych pól definicyjnych odnoszących się do trzeciego sektora, z tą jednak różnicą, że o ile Ustawa „o NKO” skupiła się na dookreśleniu statusu organizacji niekomercyjnych, o tyle k.c. RK dokonuje rozróżnienia pomiędzy strukturami sektora komercyjnego – prywatnego a stowarzyszeniami społecznymi, tworzącymi sektor pozarządowy.

Specyfika systemu politycznego Kazachstanu, jak również dotychczasowe doświadczenie w tym zakresie wymaga, aby wszelkie przejawy działalności społecznej były dokładnie skatalogowane. Podobne zadanie przyświecało ustawodawcy w odniesieniu do celów, na realizację których funkcjonujące instytucje społeczeństwa obywatelskiego musiały być zorientowane. Zgodnie z takim stanowiskiem aktywność obywateli zaangażowanych w różnorodnych organizacjach społecznych miała być ukierunkowana na realizację zadań wynikających z celów: kulturalnych, naukowych, sportowych, edukacyjnych, charytatywnych, ochrony praw i interesów obywateli i organizacji, rozwiązywanie sporów i konfliktów, zaspokajania potrzeb duchowych i innych, ochrony zdro-

¹² Закон Республики Казахстан от 16 января 2001 года № 142-II О некоммерческих организациях, Юрист, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1021519#pos=55;-72, inf.13 II 2020.

¹³ M. Nyssens, *The Third Sector and The Social Inclusion Agenda. The Role of Social Enterprises in the Field of Work Integration*, [w:] *The Third Sector in Europe. Prospects and Challenges*, red. S.P. Osborne, Routledge, London–New York 2008, s. 88, <https://doi.org/10.4324/9780203932827>, inf. 15 II 2020.

¹⁴ M. Kisilowski, *Prawo sektora pozarządowego. Analiza funkcjonalna*, Lexis Nexis Polska, Warszawa 2009, s. 33.

wia, środowiska, udzielania pomocy prawnej, a także dostarczania pozostałych dóbr publicznych¹⁵.

Jeśli natomiast idzie o formy zrzeszania się, na terenie Kazachstanu może działać wiele różnych formacji społecznych, które zostały wymienione w tabeli 1. Najbardziej reprezentatywne spośród nich to: instytucje (prywatne i państwowe), stowarzyszenia społeczne, fundacje (prywatne, korporacyjne, obywatelskie, państwowe), spółdzielnie konsumenckie, stowarzyszenia religijne, spółki niekomercyjne (*non profit*), stowarzyszenia indywidualnych przedsiębiorców i (lub) osób prawnych w formie stowarzyszenia (związku) czy też inne dopuszczone prawem formy. Nadmienić także należy, iż Ustawa „o NKO” nie wymienia enumeratywnie wszystkich aspektów działalności poszczególnych form organizacyjnych. Wiele z nich jest szczegółowo opisana w oddzielnych aktach legislacyjnych, co świadczy o stopniowym uzupełnianiu prawodawstwa kazachstańskiego o przepisy dotyczące tej dziedziny, stosownie do zmieniającej się rzeczywistości prawno-politycznej. Ustawa ta ma na celu przede wszystkim zaprezentowanie ogólnego oglądu na kwestie organizacji niekomercyjnych z uwzględnieniem następujących cech: podmiotu założycielskiego, dysponowania majątkiem oraz celów ich powoływania, co jest przedstawione w tabeli 1, która ponadto wskazuje na dokumenty prawne, szczegółowo charakteryzujące daną formę prawną. Przedstawione w tabeli 1 zestawienie sporządzono na podstawie Ustawy „o NKO” oraz innych aktów normatywnych ustawodawstwa kazachstańskiego, dotyczących wymienionych form organizacyjnych.

Tabela 1. Formy zrzeszania się obywateli Kazachstanu w ramach organizacji niekomercyjnych w świetle szczegółowych rozwiązań prawnych

Forma organizacyjna	Podmiot założycielski	Dysponowanie majątkiem	Cele	Dokumenty określające status prawny formy organizacyjnej
Instytucja ¹⁶	Osoby fizyczne lub prawne (poza państwowe)	Zgodne z prawem cywilnym; instytucja prywatna odpowiada i zarządza swoim majątkiem, jeśli środki są niewystarczające, odpowiada założyciel	Zarządcze, społeczno-kulturalne, inne niekomercyjne	k.c. RK, Ustawa RK „o własności państwowej” ¹⁷

¹⁵ Закон Республики Казахстан от 16 января 2001 года № 142-II «О некоммерческих организациях».

¹⁶ Instytucje dzielą się na państwowe i prywatne, przy czym przepisy dotyczące państwowych są czasowo zawieszane.

¹⁷ Закон Республики Казахстан от 1 марта 2011 года № 413-IV «О государственном имуществе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2020 г.).

Stowarzyszenia społeczne	Dobrowolne stowarzyszenie obywateli	Członkowie nie mają prawa do jej własności i nie odpowiadają za zobowiązania stowarzyszenia	Działalność społeczna (nieopisana w Ustawie „o NKO”)	k.c. RK oraz Ustawa „o stowarzyszeniach społecznych”
Fundacja¹⁸	Obywatele i (lub) osoby prawne na podstawie dobrowolnych datków	Powołany organ wykonawczy fundacji zarządza majątkiem, jego członkowie odpowiadają majątkiem za ewentualne straty wynikające z ich decyzji; założyciele nie mają prawa do majątku	Spółeczne, charytatywne, edukacyjne	k.c. RK
Spółdzielnia konsumencka	Dobrowolne stowarzyszenie obywateli na podstawie członkostwa	Składa się z wkładów finansowych członków, solidarna odpowiedzialność majątkowa, dochody przeznaczane na cele statutowe	Zaspokajanie materialnych i innych potrzeb członków	k.c. RK oraz Ustawa „o stosunkach mieszkaniowych” ¹⁹
Stowarzyszenie religijne	Dobrowolne stowarzyszenie obywateli na podstawie wspólnoty interesów	Członkowie nie mają prawa do majątku przekazanego i nie ponoszą odpowiedzialności finansowej	Zaspokajanie potrzeb duchowych członków	k.c. RK oraz Ustawa „o działalności religijnej i związkach wyznaniowych” ²⁰
Spółka akcyjna non profit	Osoby fizyczne lub prawne (nieopisane w ustawie)	Dochód z akcji przeznaczany na rozwój spółki	Działalność społeczna (nieopisana w Ustawie „o NKO”)	k.c. RK oraz Ustawa „o statucie »Nazarbajew Uniwersytet«, »Intelektualne szkoły Nazarbajew« i »Nazarbajew Fundusz«” ²¹

¹⁸ Mogą mieć różny zakres działalności, w zależności od podmiotów zakładających fundację. Mogą to być fundacje prywatne, korporacyjne, obywatelskie czy państwowe (szerzej: Ustawa „o organizacjach niekomercyjnych” z 16 stycznia 2001 roku – Закон Республики Казахстан от 16 января 2001 года № 142-II О некоммерческих организациях).

¹⁹ Закон Республики Казахстан от 16 апреля 1997 года № 94-I «О жилищных отношениях» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020 г.).

²⁰ Закон Республики Казахстан от 11 октября 2011 года № 483-IV О религиозной деятельности и религиозных объединениях» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.12.2016 г.).

²¹ Закон Республики Казахстан от 19 января 2011 года № 394-IV «О статусе «Назарбаев Университет», «Назарбаев Интеллектуальные школы» и «Назарбаев Фонд» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.12.2019 г.).

Inne formy prawne	Status prawny poszczególnych form prawnych jest ujęty w odpowiednich aktach legislacyjnych. Należą do nich: organizacje edukacyjne, klastrowe fundusze autonomiczne, izby notarialne, adwokackie, kancelarie prawne, Krajowa Izba Przedsiębiorców Republiki Kazachstanu, Izba Ekspertów Sądowych Republiki Kazachstanu, Republikańska Izba Komorników Prywatnych, Izba Arbitrażowa Kazachstanu, profesjonalne organizacje audytorskie, spółdzielnie właścicieli mieszkań, stowarzyszenia właścicieli nieruchomości budynków mieszkalnych i inne organizacje niekomercyjne			k.c. RK
Stowarzyszenie indywidualnych przedsiębiorców i (lub) osób prywatnych w formie stowarzyszenia (związku)	Indywidualni przedsiębiorcy i (lub) osoby prawne	Odpowiedzialność majątkowa w zależności od brzmienia dokumentów założycielskich	Ochrona wspólnych interesów, koordynowanie ich działań gospodarczych	k.c. RK, Ustawa „o towarzystwach kredytowych” ²² , Ustawa „o bankach i działalności bankowej w Republice Kazachstanu” ²³ oraz Ustawa „o samoregulacji” ²⁴

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 1 przedstawia formy prawne, w jakich zrzeszają się obywatele Kazachstanu. Wymieniono najważniejsze z nich, a także wskazano na dokumenty, które owe formy organizacyjne precyzują. Zaprezentowane dane pokazują, iż najważniejszym aktem legislacyjnym jest już przytaczana Ustawa „o NKO” i to właśnie ten dokument służył jako podstawa do sporządzenia powyższego zestawienia. Również pomocny był Kodeks cywilny Republiki Kazachstanu, w którym można znaleźć charakterystyki wszystkich wspomnianych struktur organizacyjnych. Ustawa „o NKO” jest najbardziej przejrzystym dokumentem, dotyczącym tego zagadnienia, która dodatkowo odsyła do ewentualnych zmian, jakie zaszły/zachodzą w przepisach. Ponadto pomocny był portal Yurist (Юристъ), na którym można odnaleźć większość aktów prawnych Republiki Kazachstanu.

3. Tworzenie organizacji niekomercyjnych

W prawie kazachstańskim istnieją dwie drogi tworzenia organizacji niekomercyjnej. Pierwszą z nich jest powołanie decyzją jej założycieli (założyciela), jednakże spod zakresu tej formy wyłączono stowarzyszenia społeczne i religijne. Stowarzyszenia spo-

²² Закон Республики Казахстан от 28 марта 2003 года № 400-II «О кредитных товариществах» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2020 г.).

²³ Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2020 г.).

²⁴ Закон Республики Казахстан от 12 ноября 2015 года № 390-V «О саморегулировании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.10.2018 г.).

łączone są powoływane przez grupę co najmniej dziesięciu osób, które organizują zebranie założycielskie, na którym uchwalany jest statut i ustanawiane są odpowiednie organy. W sytuacjach, gdy to osoby prawne tworzą stowarzyszenie, wymagany jest udział dwóch podmiotów założycielskich, w przypadku fundacji i instytucji – jedna osoba fizyczna lub prawna²⁵. Natomiast drugą formą powstawania organizacji niekomercyjnych jest reorganizacja dotychczas istniejącej (np. szkolnictwa wyższego czy też spółki akcyjnej)²⁶.

W omawianej ustawie poruszono także kwestie współpracy na poziomie organizacja niekomercyjna–państwo. Dotyczą one wypełniania przez organizacje funkcji publicznych, toteż stowarzyszenia mogą współpracować i zawierać umowy z organami państwowymi, a także wykonywać zlecone prace, za co mogą zostać objęte ulgami podatkowymi czy celnymi. Istnieje wymóg prawny składania raportów z działalności (nie dotyczy spółek niekomercyjnych, których akcjonariuszem jest państwo), dotyczących aktywności i finansowania. Z kolei organizacje, które korzystają z kapitału zagranicznego (obce państwa, organizacje międzynarodowe, cudzoziemcy czy bezpaństwowcy), są zobowiązane do szczegółowego raportowania wykorzystania środków oraz swojej działalności odpowiednim organom, a także upubliczniać te dane. Dodatkowo takie stowarzyszenia są zobowiązane do oznaczania wszystkich publikacji jako „finansowanych ze źródeł zagranicznych”²⁷, co ma swoje istotne konsekwencje, stygmatyzując daną organizację w oczach społeczeństwa.

Organizacje niezarejestrowane nie mogą funkcjonować na terenie Republiki Kazachstanu, a osoby związane z działaniami w takich nieformalnych stowarzyszeniach podlegają odpowiedzialności zarówno karnej, jak i administracyjnej – aspekt nielegalności nie dotyczy innych form prawnych organizacji niekomercyjnych, takich jak na przykład instytucje czy fundacje, a także działalność komercyjna. Stosownym organem rejestracyjnym jest Ministerstwo Sprawiedliwości Kazachstanu, a dokumenty są składane w centrach usług publicznych (kaz. *центры обслуживания населения* – ЦОНы), dodatkowo uiszczana jest opłata rejestracyjna. Od momentu rejestracji stowarzyszenie nabywa zdolność prawną i może legalnie funkcjonować w Kazachstanie.

W Ustawie „o NKO” można odnaleźć również zapis tyżący się zakazu powoływania organizacji niekomercyjnych przez osoby wpisane na listę osób związanych z finansowaniem terroryzmu i ekstremizmu, co ma istotne znaczenie w kwestii oskarżeń osób zaangażowanych w działalność w ruchach obywatelskich czy opozycyjnych, które często zostają wpisane na taką listę, nie mogąc przez to powoływać do życia żadnych sto-

²⁵ В.П. Ниб, Г.М. Кужукеева, В.В. Овчаренко, *Правовой статус некоммерческих организаций в Республике Казахстан*, ред. А.Б. Каптаева, А.В. Коровина, Г.М. Кужукеева, Сборник справочных материалов, изд 6-е, Алматы 2014, s. 54, <http://cso-central.asia/lib/law/1/pravovoj-status-nekommercheskih-organizacij-v-rk-icnl-2014.pdf>, inf. 15 II 2020.

²⁶ Szerzej: Ustawa „o organizacjach niekomercyjnych” z 16 stycznia 2001 roku (*Закон Республики Казахстан от 16 января 2001 года № 142-II О некоммерческих организациях*).

²⁷ *About Kazakhstan....*

warzyszeń²⁸. Art. 1 ust. 5 Ustawy „o przeciwdziałaniu ekstremizmowi” w sposób ogólny i szeroki definiuje ekstremizm w Republice Kazachstanu, co pozwala na włączenie do jego definicji szerokiego zakresu działań osób fizycznych lub prawnych²⁹.

4. Funkcjonowanie organizacji niekomercyjnych

Zmiany ustrojowe, jakie nastąpiły po rozpadzie Związku Radzieckiego, dały początek tworzeniu się organizacji społeczeństwa obywatelskiego, które musiały zostać unormowane odpowiednimi przepisami prawnymi. Te natomiast dały kształt dzisiejszemu społeczeństwu obywatelskiemu. Wyżej wspomniane dokumenty są najważniejszymi aktami legislacyjnymi w Kazachstanie i dokładne funkcjonowanie konkretnych organizacji niekomercyjnych jest wymienione w osobnych aktach prawnych.

Lata dziewięćdziesiąte XX wieku w Kazachstanie zapisały się w historii tego państwa jako okres bardzo dynamicznie rozwijających się organizacji trzeciego sektora, których liczba w 1997 roku osiągnęła 1600. Tak znaczny przyrost liczby stowarzyszeń był spowodowany międzynarodowym wsparciem finansowym głównie z państw Europy Zachodniej oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki³⁰.

Dokumenty wymienione w powyższym paragrafie stanowią podstawę dla działania organizacji społeczeństwa obywatelskiego, w tym organizacji niekomercyjnych w Kazachstanie, które z czasem zawiązały niejako sojusz z pierwszym oraz drugim sektorem w celu wypełniania usług na rzecz społeczeństwa (inaczej polityka publiczna)³¹, a także w wyniku palącej potrzeby przeprowadzenia modernizacji w Kazachstanie. Z kolei sam wzrost aktywnego uczestniczenia obywateli Kazachstanu w sprawach państwa wynika z dziedzictwa postkomunistycznego (tyczy się to większości państw poradzieckich, w tym Rosji), w wyniku którego państwo nie jest w stanie zaspokajać wszystkich potrzeb. Stąd pojawiają się inicjatywy w bardzo wielu płaszczyznach (edukacyjnych, kulturalnych czy gospodarczych)³².

Potrzeba stosowania kompleksowych ram dla działania organizacji trzeciego sektora, także konieczność sprawowania większej kontroli ze strony władz nad działalnością obywatelską czy kryzys spowodowany niewystarczającą skutecznością państwa w dziedzinach polityk publicznych spowodował opracowanie dokumentów mających porządkować ten stan rzeczy. Podobnie jak w Federacji Rosyjskiej, tak i w Kazachstanie

²⁸ A. Grishin, *How Kazakhstan's anti-extremism blacklist forces activists, bloggers and opposition politicians into the shadows*, Open Democracy, 7.08.2018, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/kazakhstan-anti-extremism-blacklist/>, inf. 14 II 2020.

²⁹ Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года № 31-III О противодействии экстремизму (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2016 г.), Юрист, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30004865, inf. 13 II 2020.

³⁰ *About Kazakhstan...*

³¹ R. Szarfenberg, *Polityka publiczna – zagadnienia i nurty teoretyczne*, „Studia z Polityki Publicznej” 2016, nr 1, s. 48.

³² A. Jach, *op. cit.*, s. 120.

pojawiła się potrzeba usystematyzowania trzeciego sektora ze względu na dynamicznie zmieniający się świat i sytuację międzynarodową³³.

Ważniejszym dokumentem jest wspomniana już „Koncepcja Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego na lata 2006–2011”. Oprócz samej definicji owego społeczeństwa zostały tam także zawarte formy współpracy pomiędzy władzami państwowymi a samymi organizacjami, co pozwoliło na ich większe zaangażowanie w kwestie społeczne. Kolejnym dokumentem jest Krajowy plan działania na rzecz rozwoju współpracy między rządem a organizacjami społeczeństwa obywatelskiego na lata 2016–2020. Akt ten został przyjęty przez stowarzyszenia ze sporym dystansem, ze względu na przepisy dotyczące szerokiej sprawozdawczości zarówno organizacji zagranicznych, jak i krajowych, finansowanych spoza kazachstańskich źródeł. Najnowszym aktem prawnym jest Koncepcja Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego na lata 2019–2025, który został ogłoszony po wielu konsultacjach społecznych³⁴.

Ponadto w celu usprawnienia działalności organizacji oraz aktywizacji i mobilizacji potencjału ludzkiego powołano dwa ciała, mające zajmować się wspieraniem inicjatyw obywatelskich. Forum Obywatelskie (*Гражданский Форум*) po raz pierwszy odbyło się 14 października 2003 roku, stając się platformą konsultacyjną pomiędzy władzami a trzecim sektorem³⁵. Jako drugi powołano Obywatelski Sojusz Kazachstanu (*Гражданский Альянс Казахстана – ГАК*), którego zadaniem stała się konsolidacja stowarzyszeń obywatelskich dla ich lepszej funkcjonalności i kooperatywności z instytucjami państwowymi³⁶. W ramach działań zarówno Forum Obywatelskiego, jak i Obywatelskiego Sojuszu były opracowywane wspomniane już w tym artykule koncepcje współpracy z trzecim sektorem, a istotę ich działania oraz ich wsparcie dla sektora państwowego podkreślił Nursułtan Nazarbajew w trakcie III Forum Obywatelskiego (2007), ponadto w trakcie tego wydarzenia Forum pozyskało przychylność dla swoich działań ze strony rządzącej partii Nur Otan³⁷.

Dodatkowym wsparciem dla działania, a także współpracy organizacji niekomercyjnych przez państwo stała się Ustawa „o zamówieniach publicznych, grantach i nagrodach dla pozarządowych organizacji w Republice Kazachstanu” z 12 kwietnia 2005 roku³⁸, regulująca kwestie wypełniania przez trzeci sektor zadań publicznych oraz określająca formy finansowania zadań publicznych.

³³ *Ibidem*, s. 108.

³⁴ *About Kazakhstan...*

³⁵ Е.Б. Нукежанов, *Развитие и проблемы неправительственных организаций в формировании гражданского общества в Казахстане*, *Zakon.kz*, 10.04.2008, <https://www.zakon.kz/109077-razvitie-i-problemy-nepravitelstvennykh.html>, inf. 15 II 2020.

³⁶ З.К. Смагулова, К.Е. Табикенова, *Укрепление позиций неправительственного сектора в Казахстане*, „Вестник Инновационного Евразийского университета”, Павлодар 2011, Научные статьи Казахстана, <https://articlekz.com/article/13610>, inf. 14 II 2020.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Закон Республики Казахстан от 12 апреля 2005 года № 36-III О государственном социальном заказе, грантах и премиях для неправительственных организаций в Республике Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.04.2019 г.), *Юрист*, inf. 13 II 2020.

Pamiętać należy jednak, iż Kazachstan, będący nadal na etapie modernizacji nie osiągnął jeszcze pełni obywatelskiej kultury politycznej. Wiele kroków zostało już przedsięwziętych dla sprawnego działania tego sektora i instytucje obywatelskie bardzo dynamicznie się rozwijają, zajmując się licznymi sferami życia. Od tak naprawdę kilku inicjatyw obywatelskich na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku (z których jedną z najważniejszych był antynuklearny ruch Nevada-Semipałatyńsk)³⁹, do 1600 działających organizacji w 1997 roku, aż do prawie 58 tys. zarejestrowanych organizacji niekomercyjnych w 2013 roku o bardzo znacznym stopniu zróżnicowania form prawnych, co zaprezentowano w tabeli 2. Prezentowana tabela przygotowana została na podstawie raportu Azjatyckiego Banku Rozwoju (Asian Development Bank) „Przegląd Społeczeństwa Obywatelskiego w Kazachstanie” („Civil Society Briefs Kazakhstan”). Zgodnie z danymi w 2003 roku w Kazachstanie zarejestrowanych było ponad 40 tys. organizacji niekomercyjnych i w kolejnych latach liczba ta się zwiększała. W 2006 roku było to już ponad 46 tys., w 2008 roku ponad 50 tys., w 2010 roku ponad 52 tys., w 2011 roku ponad 56 tys. i w 2013 roku prawie 58 tys. Jak łatwo można zauważyć, dane te są zaprezentowane w sposób nieregularny i ostatnie pochodzą z 2013 roku, jednakże trudno znaleźć lepsze opracowania, toteż autor odniósł się do dostępnych materiałów.

Tabela 2. Różne rodzaje organizacji niekomercyjnych zarejestrowanych w Kazachstanie

Rodzaj	Grudzień 2003	Kwiecień 2006	Listopad 2008	Maj 2010	Lipiec 2011	Styczeń 2013
Państwowe instytucje	15 502	20 840	21 280	21 334	19 437	19 754
Prywatne instytucje	7351	6097	5688	5500	4621	4466
Stowarzyszenia publiczne	4763	5820	7204	8034	8134	8810
Fundacje	2690	3340	4204	4751	4831	4327
Stowarzyszenia religijne	1265	1360	1399	1388	1331	1336
Stowarzyszenia osób prawnych	949	1072	1210	1324	188	1356
Spółdzielnie konsumenckie	4791	4846	5319	5553	5252	5263
Spółdzielnie mieszkaniowe i budowlane	450	215	290	339	329	362
Niekomercyjne spółki akcyjne	22	– ⁴⁰	3	63	843	798
Spółdzielnie właścicieli domów	2040	2186	2363	2417	2384	2542
Inne organizacje	507	924	1612	1832	7802	7726
RAZEM	40 603	46 700	50 572	52 535	56 252	57 740

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Civil Society Briefs Kazakhstan, Asian Development Bank, październik 2015, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/175220/csb-kaz.pdf>, inf. 14 II 2020.

³⁹ М.А. Абишев, Р.К. Файзулин, *Роль НПО в создании гражданского общества в республике Казахстан*, Вестник КазНПУ, Алматы 2017, Научные статьи Казахстана, <https://articlekz.com/article/18474>, inf. 14 II 2020.

⁴⁰ Brak danych.

Przedstawione powyżej rodzaje organizacji niekomercyjnych w Kazachstanie wraz z ich liczbą w poszczególnych latach wpisują się swoją działalnością statutową w role wypełniane przez te formy zrzeszania się, a należą do nich działalność usługowa oraz rzecznicza. Jest to ważny podział organizacji niekomercyjnych na usługowe (*service*) i rzecznicze (*advocacy*), które co prawda odzwierciedlają zachodnią perspektywę trzeciego sektora, jednakże znajdują także swoje miejsce na gruncie kazachstańskim. Te pierwsze mają zapewniać usługi jej członkom lub społeczeństwu, z kolei rzecznicze prezentują stanowisko obywateli względem władz. Przytoczenie tego podziału odnajduje swój sens, ponieważ z perspektywy państwa autorytarnego, jakim jest Kazachstan, mniej niebezpieczne dla istniejącego układu są usługowe (realizujące zadania państwa, przez co bardziej wspierane), z kolei rzecznicze, będące platformą porozumienia czy też sposobem oddziaływania na władzę, otoczone są mniejszą dozą zaufania⁴¹. Wyżej wspomniany podział organizacji w przestrzeni postradzieckiej nabrał drugiego znaczenia, gdyż nie tylko odnosi się do zadań wypełnianych przez te organizacje (co odnajdujemy w kontekście zachodnim), ale do perspektywy władz na funkcje poszczególnych form, co można odnaleźć także na gruncie doświadczeń rosyjskiego trzeciego sektora⁴².

Podział taki będzie funkcjonował dopóty, dopóki w Kazachstanie nie zostaną w pełni osiągnięte reformy demokratyczne, które ciągle czekają na wdrożenie, co podkreśla także Pierwszy Prezydent Nursułtan Nazarbajew (Elbasy)⁴³, iż dla budowy stabilnego i bezpiecznego państwa najważniejsza jest gospodarka, a w drugiej kolejności reformy demokratyczne⁴⁴.

W tej sytuacji w Kazachstanie wykształcił się model pośredni, z jednej strony oficjalnie akceptujący demokrację, z drugiej zaś wykorzystujący autorytarne metody zarządzania państwem. Nie możemy w tym przypadku mówić o państwie autorytarnym, sprawującym pełnię kontroli nad wszelkimi przejawami życia obywatelskiego, ani też o wolnych organizacjach społeczeństwa obywatelskiego. W państwie tym powstał model hybrydalny organizacji społeczeństwa obywatelskiego, który nie można przypisać do tradycyjnych ram postrzegania tego zjawiska. Forma ta jest analogią systemu politycznego, w którym wektor zmian nie jest ukierunkowany ani na zmiany demokratycz-

⁴¹ M. Kiviniemi, *Conclusions. The State of Our Knowledge and Future Challenges*, [w:] *The Third Sector in Europe. Prospects and Challenges*, ed. S.P. Osborne, Routledge, London–New York 2008, s. 360, <https://doi.org/10.4324/9780203932827>, inf. 14 II 2020.

⁴² A. Jach, *op. cit.*, s. 11.

⁴³ Jest to oficjalny tytuł nadany Nursułtanowi Nazarbajewowi w 2000 roku w Ustawie Konstytucyjnej „o Pierwszym Prezydencie Republiki Kazachstanu – Przywódcy Narodu”, określenie „Elbasy” oznacza przywódcę narodu. Конституционный закон Республики Казахстан от 20 июля 2000 года N 83-III О Первом Президенте Республики Казахстан – Лидере Нации (Заголовок с изменениями, внесенными Конституционными законами РК от 14.06.2010 № 289-IV (порядок введения в действие см. ст. 2); от 15.06.2017 № 75-VI (вводится в действие со дня его первого официального опубликования)), Официальный сайт Президента Республики Казахстан, https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitutional_laws/o-pervom-prezidente-respubliki-kazahstan-lidere-nacii, inf. 15 II 2020.

⁴⁴ N. Nazarbajew, *Kazachstańska droga*, Oficyna Olszynka, Warszawa 2007, s. 36.

ne, ani autorytarne, tworząc tym samym formę hybrydalną, którą dodatkowo można określić jako skonsolidowaną. Jan Holzer oraz Stanislav Balik w kontekście reżimów hybrydalnych wspomnieli o okresach przejściowych, które niekoniecznie muszą się zakończyć osiągnięciem demokracji czy autorytaryzmu. Proces tranzycji w takich reżimach został wydłużony, ostatecznie nie tworząc katalogowej (podręcznikowej) formy zarządzania państwem⁴⁵. Maryana Prokop rozszerzyła to zagadnienie, dokonując podziału na hybrydy stałe oraz tymczasowe, wprowadzając pojęcia hybrydy tranzycyjnej (przekształcającej się) oraz hybrydy skonsolidowanej (konsolidującej się). W przypadku tej pierwszej jest ona stadium pośrednim w trwającym procesie tranzycji, w którym usuwane są elementy poprzedniego systemu na rzecz nowych cech. Z kolei forma skonsolidowana charakteryzuje się utarciem cech systemu utworzonych w procesie jego tranzycji oraz brakiem dalszych zmian, przybierając stałą strukturę⁴⁶.

5. Zaangażowanie kazachstańskich organizacji niekomercyjnych w proces partycypacji społecznej

W latach 2010–2014 Światowe Forum Ekonomiczne (*World Economic Forum* – WEF) dokonało badań nad modelem zarządzania konkurencyjnością Kazachstanu w ramach Globalnego Raportu Konkurencyjności (*Global Competitiveness Report* – GCR), który wykazał wkład poszczególnych sektorów na zdolność konkurencyjności gospodarki kazachstańskiej, gdzie sektor pozarządowy znalazł się na trzecim miejscu z wynikiem 21,6% pod względem wpływu na ten wskaźnik, tuż za biznesem (30,8%) i sektorem państwowym (47,6%). Badaniu została poddana grupa 4000 ekspertów ze Związku Menedżerów Projektowania Kazachstanu (*Союз проектных менеджеров Республики Казахстан* – СПМПК), z czego 2500 osób związana jest z biznesem. Jak wynika z powyższych danych, największy wpływ na stopień konkurencyjności gospodarki kazachstańskiej ma sektor państwowy, jednakże interesujące są wskaźniki dotyczące poszczególnych wskaźników GCR, gdzie organizacje pozarządowe mają wpływ przede wszystkim na zdrowie i szkolnictwo podstawowe oraz średnie (34,8%) czy też szkolnictwo wyższe lub zawodowe (28,6%), bądź też sektor innowacji (20,6%). Jeśli chodzi o światowe trendy, to udział trzeciego sektora jest znacznie większy w poszczególnych wskaźnikach, jednakże pod uwagę musi być brany stosunkowo krótki okres działalności organizacji niekomercyjnych w Kazachstanie, którego ramy prawne ciągle są usprawniane i tworzone⁴⁷. Podkreślić należy także, iż władzom kazachstańskim zależy na dynamicznym rozwoju i znacznym wkładzie w gospodarkę kazachstańską trzeciego sektora, co jest związane z ogłoszonym w 2012

⁴⁵ J. Holcer, S. Balik, *Postkomunistyczne reżimy niedemokratyczne. Badania nad przemianami teorii politycznej w okresie po transformacji ustrojowej*, tłum. A. Wolek, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2009, s. 56–57.

⁴⁶ M. Prokop, *Typologia reżimów hybrydalnych. Ujęcie teoretyczno-metodologiczne*, „Historia i Polityka” 2017, nr 21 (28), s. 36–37, <http://dx.doi.org/10.12775/HiP.2017.018>, inf. 18 II 2020.

⁴⁷ Е.Ж. Шильдибеков, *Влияние государства, бизнеса и НПО на конкурентоспособность Казахстана*, Вестник КазЭУ, Алматы 2014, Научные статьи Казахстана, <https://articlekz.com/article/13761>, inf. 14 II 2020.

roku przez Nursultana Nazarbajewa planem wejścia Republiki Kazachstanu do grona trzydziestu najbardziej konkurencyjnych państw świata.

Jednakże jak wynika z powyższych danych, największy wpływ organizacje niekomercyjne mają na edukację, ochronę zdrowia czy na innowacje. Jednakże wpływ tych organizacji na system polityczny Kazachstanu jest niewielki. Działają co prawda w obszarze konsultacji społecznych zarówno na poziomie regionów, jak i na poziomie centralnym rady społeczne i należą one do przestrzeni społecznego zaangażowania w RK, przy czym nie są to formy zrzeszania się w ramach organizacji niekomercyjnych, stanowiących istotę tego artykułu⁴⁸.

W kwestii finansowania organizacji pozarządowych w Kazachstanie ważna jest wspomniana już Ustawa „o zamówieniach publicznych”. Wyróżnia ona formę finansowania w postaci dotacji, otrzymywanych w celu wsparcia inicjatyw obywatelskich, a także nagrody udzielane za wkład organizacji niekomercyjnych w rozwiązywanie problemów społecznych. Wsparcie finansowe ze strony państwa dla sektora pozarządowego, zgodnie ze wspomnianą Ustawą „o zamówieniach publicznych” odbywa się w następujących obszarach:

- „1) osiągnięcie celów w dziedzinie edukacji, nauki, informacji, wychowania fizycznego i sportu;
- 2) ochrona zdrowia obywateli, promocja zdrowego stylu życia;
- 3) ochrona środowiska;
- 4) wsparcie polityki młodzieżowej i inicjatyw na rzecz dzieci;
- 5) pomoc w rozwiązywaniu problemów demograficznych i płciowych w rodzinie;
- 6) wsparcie dla społecznie wrażliwych grup ludności;
- 7) pomoc dla sierot, dzieci z rodziców samotnie wychowujących dzieci i rodzin wielodzietnych;
- 8) pomoc w zapewnieniu zatrudnienia ludności;
- 9) ochrona praw i uzasadnionych interesów obywateli i organizacji;
- 10) rozwój kultury i sztuki;
- 11) ochrona dziedzictwa historycznego i kulturowego;
- 12) wzmocnienie spójności społecznej i jedności narodowej;
 - 12-1) pomoc służbom kuratorskim w świadczeniu pomocy społecznej i prawnej zarejestrowanym w nich osobom;
 - 12-2) prowadzenie publicznego monitorowania jakości usług publicznych;
- 13) promowanie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, w tym poprawa skuteczności organizacji pozarządowych”.

⁴⁸ Rady społeczne są powoływane od 2016 roku, na mocy Ustawy „o radach społecznych” z dnia 2 listopada 2015 roku. Istnieją zarówno na poziomie ministerstw, jak i miast czy regionów i pełnią funkcję konsultacyjną, jednak nie zaliczają się do organizacji niekomercyjnych. Ich członkowie w większości stanowią przedstawicieli inicjatyw obywatelskich. Zob. Ж. Нуршаихова, *Гражданское общество как двигатель развития страны*, Strategy 2050, 02.03.2020, <https://strategy2050.kz/ru/news/grazhdanskoe-obshchestvo-kak-dvigatel-razvitiya-strany//>, inf. 22 IX 2020.

System udzielanych środków jest zróżnicowany na granty oraz nagrody, a ponadto organizacje pozarządowe mogą ubiegać się na drodze ogłaszanych konkursów o udział w państwowych projektach społecznych. Zwycięska organizacja niekomercyjna realizuje zleczone przez sektor państwowy zadania w wyżej wzmiankowanych obszarach. W kwestii finansowania prawodawca kazachstański w omawianej ustawie wyszczególnia: granty państwowe udzielane z budżetu, a także niepaństwowe pochodzące z pozabudżetowych źródeł finansowania i są one udzielane na podstawie wyników ogłoszonych wcześniej konkursów. Z kolei wnioski o nagrody są rozpatrywane corocznie, jednakże nie mogą one być udzielane organizacjom częściej niż co trzy lata.

Dodatkowo ustawa zobowiązuje do pełnej publikacji i przejrzystości wykorzystywanych środków, co jest bardzo ważne w perspektywie ogarniętego korupcją Kazachstanu. Przepisy te zostały szczególnie podkreślone w czasie VIII Forum Obywatelskiego, w trakcie którego Nursułtan Nazarbajew wezwał do zobowiązania organizacji pozarządowych do bardziej szczegółowego raportowania przepływu pieniędzy odpowiednim organom⁴⁹.

Warto zauważyć, że na przestrzeni ostatnich 10–15 lat znacznie zwiększyła się ilość środków w postaci grantów oraz nagród przeznaczana na wsparcie organizacji pozarządowych czy też w ramach wykonywanych przez nie zadań publicznych. Poziom dotacji w formie grantów dla organizacji niekomercyjnych w 2019 roku osiągnęła poziom prawie 3,5 mld tenge⁵⁰. Z kolei w tabeli 3 zaprezentowano, jak zmieniała się ilość funduszy przeznaczanych na zamówienia publiczne w latach 2005–2018. Fakt, iż ilość środków zwiększyła się tak znacznie, świadczy o silnej potrzebie zaangażowania trzeciego sektora w inicjatywy społeczne w Kazachstanie i wypełniania luki w działaniach tam, gdzie państwo staje się niewydolne.

Tabela 3. Wysokość środków budżetowych przeznaczanych na zamówienia publiczne

Rok	Suma środków (tys. tenge)
2005	53 228
2010	1 031 935,9
2015	6 229 100
2016	8 425 844
2017	12 410 646,6
2018	18 766 826,5
2019	10 296 038,95

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Е.С. Петренко, Финансирование государственного социального заказа местными исполнительными органами в Казахстане: тенденции и динамика. Аналитическая записка Гражданского Альянса Казахстана, „Экономика Центральной Азии”, t. 3, № 2, 2019, https://www.researchgate.net/publication/335668517_Finansirovanie_gosudarstvennogo_socialnogo_zakaza_mestnymi_ispolnitelnymi_organami_v_Kazahstane_tendencii_i_dinamika_Analiticeskaa_zapiska_Grazhdanskogo_Alansa_Kazahstana/link/5d92404d92851c33e94b2de3/download, inf. 14 II 2020.

⁴⁹ В Астане состоялась VIII Гражданский Форум Казахстана, Caravan, 30.11.2018, <https://www.caravan.kz/news/v-astane-sostoyalsya-viii-grazhdanskij-forum-kazakhstan-501696/>, inf. 14 II 2020.

⁵⁰ План предоставления грантов для неправительственных организаций на 2019 год, Civil Initiatives Support Center, <https://cisc.kz/en/categories/31>, inf. 14 II 2020.

Zmieniająca się rzeczywistość wymusza na decydentach ciągle dostosowywanie przepisów w zakresie ustawodawstwa regulującego funkcjonowanie sektora społecznego. Odnosi się to zwłaszcza do działalności filantropijnej i kwestii przekazywania organizacjom darowizn. Celem tak podejmowanych działań było nie tylko ujednoczenie terminologii związanej z organizacjami pozarządowymi, lecz także uproszczenie procesu rejestracji i likwidacji organizacji; zmniejszenie obciążeń administracyjnych wobec organizacji w postaci odejścia od obowiązku dostarczania odpowiednim organom raportów na temat renomy darczyńców. Warto również odnotować fakt, iż w dalszym ciągu trwają prace nad ostateczną wersją Koncepcji rozwoju społeczeństwa obywatelskiego⁵¹, która jako strategia modernizacji państwa i społeczeństwa będzie stanowić odpowiedź na zachodzące przeobrażenia.

6. Podsumowanie

Proces partycypacji społecznej jest zjawiskiem zasługującym na analizę pod kątem badań społeczeństwa obywatelskiego. Funkcjonowanie organizacji niekomercyjnych jest zaledwie wycinkiem tego szerokiego zagadnienia. Nie sposób jednak nie przyznać tym organizacjom ich znaczącej roli w procesie kreowania tegoż społeczeństwa. Republika Kazachstanu od uzyskania niepodległości w 1991 roku włożyła bardzo dużo pracy w przygotowanie ram legislacyjnych dla sprawnego działania organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Organizacje pozarządowe stanowiące trzon trzeciego sektora znalazły swoje szczególne miejsce w koncepcji modernizacji państwa kazachstańskiego. O ile okres lat dziewięćdziesiątych XX wieku to samoistne tworzenie się organizacji pozarządowych, o tyle początek XXI wieku w tym państwie odzwierciedla proces legislacji będący przejawem dążenia do usprawniania i koordynacji działań tychże stowarzyszeń. Co więcej, w tym okresie znacznie wzrosło wsparcie ze strony państwa w postaci dotacji czy nagród. Organizacje niekomercyjne Kazachstanu w głównej mierze wykonują działania zlecone ze strony pierwszego sektora. Trzon tychże organizacji stanowią organizacje usługowe, które w Kazachstanie obejmują praktycznie każdą dziedzinę życia społecznego. W związku z powyższym przedstawione w artykule rozważania pozwalają na udzielenie odpowiedzi na postawione we wprowadzeniu hipotezy. Po pierwsze, dzięki regulacjom prawnym organizacje niekomercyjne umożliwiają obywatelom Kazachstanu realizację przez nie konstytucyjnego prawa do stowarzyszania się i zrzeszania się, co znajduje zastosowanie w przywoływanym procesie partycypacji społecznej. Cały trzeci sektor stanowi pole do wykorzystania przez władze kazachstańskie potencjału ludzkiego, a także daje możliwość do zaangażowania się obywateli Kazachstanu. Ponadto partycypacja w ramach organizacji niekomercyjnych pozwala na wypełnianie zadań społecznych tam, gdzie struktury państwowe nie były w stanie tego dokonać. Powyższe rozważania potwierdzają także drugi problem, który zakłada możliwość występowania w państwie autorytarnym, jakim jest Kazachstan, niezależnych organizacji niekomercyjnych. Jak wskazuje przeprowadzona analiza, nie ma żadnych przeszkód

⁵¹ *About Kazakhstan....*

na drodze do tego, aby w państwach autorytarnych były obecne niezależne organizacje pozarządowe, gdyż są one wręcz niezbędne dla władz do prawidłowego funkcjonowania państwa.



Streszczenie: Niniejszy artykuł dotyczy partycypacji społecznej obywateli Republiki Kazachstanu, a także funkcjonowania niekomercyjnych organizacji, które są przejawem aktywności społecznej w tym państwie. Przedstawiona analiza jest próbą usystematyzowania zagadnienia działalności tychże organizacji niekomercyjnych w Republice Kazachstanu z punktu widzenia polskiej nauki. Zagadnienie sektora pozarządowego jest niezwykle szeroką dziedziną badań, z tego względu badaniu poddano podstawowe akty prawne regulujące te formy inicjatyw społecznych. Ponadto trzeci sektor jawi się jako istotny element analizy działań państw poradzieckich, charakteryzujących się najczęściej autorytarnym systemem władzy, starającym się utrzymywać maksymalną kontrolę nad inicjatywami obywatelskimi. Okazuje się, iż mogą one pomimo trudności funkcjonować samodzielnie i właśnie temu aspektowi poświęcono artykuł. W pierwszej jego części autor przedstawił ramy prawne, jakie zostały uwzględnione przez prawodawcę kazachstańskiego względem społeczeństwa obywatelskiego i jego organizacji, w tym przede wszystkim tych niekomercyjnych, które stanowią ważną treść niniejszego artykułu. Dalej przedstawiono akty prawne dotyczące *stricte* tego pojęcia. Ponadto analizie poddano aktywność, formy prawne, a także obszary, jakimi jest objęta działalność tychże organizacji. Kolejną część tekstu stanowi analiza przepisów poruszających kwestie zakładania stowarzyszeń, a także interpretacja pozostałych koncepcji państwowych, przewidujących rozwój społeczeństwa obywatelskiego. W ostatniej części artykułu autor kontynuuje rozważania nad funkcjonowaniem organizacji niekomercyjnych w Republice Kazachstanu, omawiając formy wsparcia państwowego dla tego sektora. Rozprawę zamyka podsumowanie całego tematu i weryfikacja postawionych we wstępie hipotez.

Słowa kluczowe: Kazachstan, trzeci sektor, społeczeństwo obywatelskie, partycypacja, organizacja niekomercyjna

The functioning of non-profit organizations as a reflection of the process of social participation of citizens in Kazakhstan (1991–2019)

Abstract: The following article deals with the social participation of citizens of Kazakhstan, as well as the functioning of non-commercial organizations that are a manifestation of social activity in this country. The presented research is an attempt to systematize the issue of non-commercial organizations in Kazakhstan from the point of view of Polish science. The issue of the non-governmental sector is an extremely broad field of research, therefore basic legal acts, regulating these forms of social initiatives, have been examined. In addition, the third sector appears to be an important element in analysing the activities of post-Soviet countries, which are usually characterized by an authoritarian system of power, trying to maintain maximum control over civic initiatives. It turns out, they can function independently despite the difficulties. In the first part of the article, the author presents the legal framework that has been taken into account by the Kazakh legislator in relation to civil society and

its associations, including primarily non-commercial ones, which constitute the important content of this article. Additionally, the operation, legal forms and areas covered by the activities of these organizations were analysed. The next part of the text is the evaluation of regulations that raise the issue of establishing associations, as well as the interpretation of other state concepts that provide for the development of civil society. In the last part, the author continues his reflection on the functioning of non-profit organizations in Kazakhstan, discussing forms of state support for this sector. The article ends with a summary of the whole topic and verification of the hypotheses set out in the introduction.

Keywords: Kazakhstan, third sector, civil society, participation, non-profit organization

Функционирование некоммерческих организаций как отражение процесса социального участия граждан в Казахстане (1991–2019)

Аннотация: Статья посвящена социальному участию граждан Казахстана, а также функционированию некоммерческих организаций, которые являются показателем социальной активности в этой стране. Представленный анализ является попыткой систематизации проблемы некоммерческих организаций в Казахстане с точки зрения польской науки. Проблема неправительственного сектора является чрезвычайно широкой областью исследований, поэтому были проанализированы основные правовые акты, регулирующие эти организации. Кроме того, третий сектор является важным элементом анализа деятельности постсоветских стран, для которых обычно характерна авторитарная система власти, пытающаяся обеспечить максимальный контроль над гражданскими инициативами. Оказывается, что несмотря на трудности, они могут функционировать независимо, что является главной тематикой этого текста. В первой части статьи автор вводит в правовую базу, которая была принята казахстанским законодателем в отношении гражданского общества и его организаций, в том числе прежде всего некоммерческих организаций, составляющих важную часть данной статьи. Следовательно, далее в работе правовые акты были в основном представлены в контексте этой концепции. Кроме того, была проанализирована деятельность, формы права и сферы деятельности этих организаций. Следующая часть текста касается нормативных актов, в которых поднимаются вопросы создания ассоциаций, а также последующие государственные концепции, предполагающие развитие гражданского общества. В последней части статьи автор продолжает размышление над функционированием некоммерческих организаций в Республике Казахстан, а также форм государственной поддержки этого сектора. Данный текст заканчивается кратким изложением всей темы и верификацией гипотез, изложенных во введении.

Ключевые слова: Казахстан, третий сектор, гражданское общество, участие, некоммерческая организация

Bibliografia

- Abishev M.A., Fayzulin R.K., *Rol NPO v sozdanii grazhdanskogo obshchestva v respublike Kazakhstan*, „Vestnik KazNPU”, Almaty 2017, Nauchnye statii Kazakhstana, <https://articlekz.com/article/18474>, inf. 14 II 2020.
- About Kazakhstan*, International Center for Non-Profit Law, 14 I 2020, <https://www.icnl.org/resources/civic-freedom-monitor/kazakhstan>, inf. 13 II 2020.
- Civil Society Briefs Kazakhstan*, Asian Development Bank, X 2015, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/175220/csb-kaz.pdf>, inf. 14 II 2020.
- Czachor R., *Rosyjski ruch dysydencki i protopartie polityczne w okresie pierestrojki i głasnosti*, „Zeszyty Naukowe DWSPiT. Studia z Nauk Społecznych” 2013, nr 6.
- Dominowska J., *The Role of Third Sector in Economic Crises*, „Ekonomia i Prawo. Economy and Law” 2016, vol. 15, No. 2, <http://dx.doi.org/10.12775/EiP.2016.011>, inf. 15 II 2020.
- Grishin A., *How Kazakhstan's anti-extremism blacklist forces activists, bloggers and opposition politicians into the shadows*, *Open Democracy*, 7 VIII 2018, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/kazakhstan-anti-extremism-blacklist/>, 14 II 2020.
- Holcer J., Balik S., *Postkomunistyczne reżimy niedemokratyczne. Badania nad przemianami teorii politycznej w okresie po transformacji ustrojowej*, tłum. A. Wolek, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2009.
- Jach A., *Pozarządowy sektor niekomercyjny w Rosji w latach 2000–2018. Osobliwości funkcjonowania. The non-governmental, con-commercial sector in Russia in 2000–2018. Peculiarities of Functioning. Неправительственный некоммерческий сектор в России в 2000–2018 гг. Особенности функционирования*, Księgarnia Akademicka, t. 27, Kraków 2019.
- Kiviniemi M., *Conclusions. The State of Our Knowledge and Future Challenges*, [w:] *The Third Sector in Europe. Prospects and Challenges*, ed. S.P. Osborne, Routledge, London–New York 2008, <https://doi.org/10.4324/9780203932827>, inf. 14 II 2020.
- Kisilowski M., *Prawo sektora pozarządowego. Analiza funkcjonalna*, Lexis Nexis Polska, Warszawa 2009.
- Konstitucionny zakon Respubliki Kazakhstan ot 20 iyulya 2000 goda N 83-II O Pervom Prezidente Respubliki Kazakhstan – Lidere Natsii (Zagolovok s izmeneniyami, vnesennymi Konstitucionnymi zakonami RK ot 14.06.2010 № 289-IV (porjadok vvedeniya v deystvie sm. st. 2); ot 15.06.2017 № 75-VI (vvoditsya v deystvie so dnya ego pervogo ofitsialnogo opublikovaniya)*, Официальный сайт Президента Республики Казахстан https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitutional_laws/o-pervom-prezidente-respubliki-kazahstan-lidere-nacii, inf. 15 II 2020.
- Konstitutsiya Respubliki Kazakhstan (prinyata na respublikanskom referendume 30 avgusta 1995 goda) (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 23.03.2019 g.)*, *Yurist*, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029, inf. 13 II 2020.
- Kontseptsiya razvitiya grazhdanskogo obshchestva v Respublike Kazakhstan (2006–2011 gg.)*, *Yurist*, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30014253#pos=16;-56, inf. 13 II 2020.
- Nazarbajew N., *Kazachstańska droga*, Oficyna Olszynka, Warszawa 2007.
- Nib V.P., Kuzhukeeva G.M., Ovcharenko V.V., *Pravovoy status nekommercheskikh organizatsiy v Respublike Kazakhstan*, red. A.B. Kaptaeva, A.V. Korovina, G.M. Kuzhukeeva, *Sbornik spravochnykh materialov*, wyd. 6, Almaty 2014, <http://cso-central.asia/lib/law/1/pravovoy-status-nekommercheskikh-organizatsij-v-rk-icnl-2014.pdf>, inf. 15 II 2020.

- Nukezhanov Y. B., *Razvitie i problemy nepravitelstvennykh organizatsiy v formirovaniy grazhdanskogo obshchestva v Kazakhstane*, Zakon.kz, 10 IV 2008, <https://www.zakon.kz/109077-razvitie-i-problemy-nepravitelstvennykh.html>, inf. 15 II 2020.
- Nurshaikhova Ž., *Grazhdanskoe obshchestvo kak dvigatel razvitiya strany*, Strategy 2050, 02.03.2020, <https://strategy2050.kz/ru/news/grazhdanskoe-obshchestvo-kak-dvigatel-razvitiya-strany//>, inf. 22 IX 2020.
- Nyssens M., *The Third Sector and The Social Inclusion Agenda. The Role of Social Enterprises in the Field of Work Integration*, [w:] *The Third Sector in Europe. Prospects and Challenges*, ed. S.P. Osborne, Routledge, London–New York 2008, <https://doi.org/10.4324/9780203932827>, inf. 15 II 2020.
- Petrenko Y.S., *Finansirovanie gosudarstvennogo sotsialnogo zakaza mestnymi ispolnitelnymi organami v Kazakhstane: tendentsii i dinamika. Analiticheskaya zapiska Grazhdanskogo Alyansa Kazakhstana*, „*Ekonomika Tsentralnoy Azii*” 2019, t. 3, No. 2, https://www.researchgate.net/publication/335668517_Finansirovanie_gosudarstvennogo_socialnogo_zakaza_mestnymi_ispolnitelnymi_organami_v_Kazakhstan_tendencii_i_dinamika_Analiticheskaya_zapiska_Grazhdanskogo_Alyansa_Kazakhstana/link/5d92404d92851c33e94b2de3/download, inf. 14 II 2020.
- Pietrzyk-Reeves D., *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, *Res Humanae*.
- Plan predostavleniya grantov dlya nepravitelstvennykh organizatsiy na 2019 god*, Civil Initiatives Support Center, <https://cisc.kz/en/categories/31>, inf. 14 II 2020.
- Prokop M., *Typologia reżimów hybrydalnych. Ujęcie teoretyczno-metodologiczne*, „*Historia i Polityka*” 2017, nr 21 (28), s. 27–42, <http://dx.doi.org/10.12775/HiP.2017.018>, inf. 18 II 2020. DOI: <https://doi.org/10.12775/HiP.2017.018>.
- Smagulova Z.K., Tabikenova K.Y., *Ukrepnie pozitsiy nepravitelstvennogo sektora v Kazakhstane*, „*Vestnik Innovatsionnogo Yevraziyskogo universiteta*”, Pavlodar 2011, *Nauchnye stati Kazakhstana*, <https://articlekz.com/article/13610>, inf. 14 II 2020.
- Szarfenberg R., *Polityka publiczna – zagadnienia i nurty teoretyczne*, „*Studia z Polityki Publicznej*” 2016, nr 1. DOI: <https://doi.org/10.31338/uw.9788323525028>.pp.39-50.
- Tocqueville A., *O demokracji w Ameryce*, tłum., M. Król, Państwowy Instytut Wydawniczy, Kraków 1976, https://www.hoplofobia.info/wp-content/uploads/2014/05/Alexis_de_Tocqueville_O_demokracji_w_Ameryce.pdf, inf. 13 II 2020.
- V Astane sostoyalsya VIII Grazhdanskiy Forum Kazakhstana*, Caravan, 30.11.2018, <https://www.caravan.kz/news/v-astane-sostoyalsya-viii-grazhdanskiy-forum-kazakhstana-501696/>, inf. 14 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 1 marta 2011 goda № 413-IV O gosudarstvennom imushchestve (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 10.01.2020 g.), Yurist, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30947363, inf. 14 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 11 oktyabrya 2011 goda № 483-IV O religioznoy deyatelnosti i religioznykh obedineniyakh (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 11.12.2016 g.), Yurist, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31067690, inf. 14 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 12 aprelya 2005 goda № 36-III O gosudarstvennom sotsialnom zakaze, grantakh i premiyakh dlya nepravitelstvennykh organizatsiy v Respublike Kazakhstan (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 19.04.2019 g.), Yurist, inf. 13 II 2020.

- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 12 noyabrya 2015 goda № 390-V «O samoregulirovani» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 05.10.2018 g.), Yurist, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36858926#pos=405;-36, inf. 13 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 16 aprelya 1997 goda № 94-I «O zhilishchnykh otnosheniyakh» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 11.01.2020 g.), Yurist, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1007658#pos=5;-106, inf. 13 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 16 yanvarya 2001 goda № 142-II «O nekommercheskikh organizatsiyakh», Yurist, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1021519#pos=55;-72, inf. 13 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 18 fevralya 2005 goda № 31-III O protivodeystvii ekstremizmu (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 28.12.2016 g.), Yurist, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30004865, inf. 13 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 19 yanvarya 2011 goda № 394-IV «O statute «Nazarbaev Universitet», «Nazarbaev Intellektualnye shkoly» i «Nazarbaev Fond» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 27.12.2019 g.), Yurist, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30914968, inf. 13 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 28 marta 2003 goda № 400-II «O kreditnykh tovarishchestvakh» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 01.01.2020 g.), Yurist, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1038502#pos=227;-36, inf. 13 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 31 avgusta 1995 goda № 2444 «O bankakh i bankovskoy deyatelnosti v Respublike Kazakhstan» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 10.01.2020 g.), Yurist, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003931#pos=467;-36, inf. 15 II 2020.
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 31 maya 1996 goda № 3-I Ob obshchestvennykh obedineniyakh (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 24.05.2018 g.), Yurist, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005615#pos=3;-106, inf. 13 II 2020.